

מחשבת ישראל

לבתי ספר דתיים

הוראות

- א. משך הבחינה: שעה וחצי.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלוש סוגיות. מסוגיות אלה יש לבחור בסוגיה שלמדתם. (סך הכול – 100 נקודות)
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראות מיוחדות: (1) יש לענות אך ורק על שאלות הקשורות לסוגיה שלמדתם. (2) יש לבסס את דבריכם על המקורות. יש לכתוב בקיצור ובבהירות.

יש לכתוב במחברת הבחינה בלבד. יש לרשום "טיוטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה. כתיבת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

השאלות בשאלון זה מנוסחות בלשון רבים, אף על פי כן על כל תלמידה וכל תלמיד להשיב עליהן באופן אישי.

בהצלחה!

השאלות

שימו לב: יש לבחור בסוגיה שלמדתם ולענות על השאלות
בסוגיה זו, לפי ההוראות.

סוגיה א – תורה ומצוות (100 נקודות)

אם בחרתם בסוגיה זו, ענו על חמש מן השאלות 1–7 (לכל שאלה – 20 נקודות)

1. רס"ג, אמונות ודעות; ריה"ל, ספר הכוזרי, מאמר ראשון

- א. רס"ג מתנגד לגישה הקובעת שדבר שמענג את האדם הוא דבר טוב, ודבר שמצער את האדם הוא דבר מגונה. הסבירו את טיעוניו של רס"ג שבאמצעותם הוא פוסל גישה זו. (6 נקודות)
- ב. רס"ג טוען שגם למצוות השמיעות יש הסברים שכליים. כתבו שלושה הסברים שכליים ("תועליות") של רס"ג למצוות השבת (קדושת הזמנים). (7 נקודות)
- ג. ריה"ל מציין שלושה אירועים מן התורה המוכיחים כי "העניין האלוקי כאילו דבק בה בשבת". הציגו שניים מן האירועים, והסבירו כיצד כל אחד מהם מוכיח את טענת ריה"ל. (7 נקודות)

2. ריה"ל, ספר הכוזרי, מאמר שלישי

- א. מלך כוזר אמר לחבר: "על חסיד שאלתיך, לא על מושל". על פי ריה"ל, הסבירו את הדמיון בין החסיד ובין המושל. (6 נקודות)
- ב. "בדרך זו תהיה שעת התפילה לחסיד - כגרעין הזמן ופריו". (1) על פי ריה"ל, הסבירו כיצד התפילה היא "גרעין הזמן ופריו". (2) על פי ריה"ל, מהו הדמיון בין השפעת התפילה על האדם להשפעתו של יום השבת על האדם? (7 נקודות)
- ג. בוגרת אולפנה כתבה במהלך התמודדותה עם מחלה קשה: "אני כל כך בוטחת בקב"ה, בלי צל של ספק, שיעשה את הטוב בעיניו". על פי ריה"ל, החסיד "ישב בליבו את ענין צידוק הדין, למען יהיה לו למגן ולמחסה מן הפגעים והצרות המתרחשים בעולם הזה". (1) לדעתכם, מדוע אדם שמצדיק עליו את הדין מרגיש מוגן מן הפגעים והצרות המתרחשים בעולם? (2) הסבירו מה למד ריה"ל מהתבוננות בעולם החי בנוגע לצידוק הדין. (7 נקודות)

3. רמב"ם, מורה נבוכים

- א. "יש אנשים שקשה בעיניהם שנותנים טעמים למצוות". (פרק ל"א)
- (1) על פי הרמב"ם, מהו הנימוק של האנשים המתנגדים למתן טעם למצוות?
- (2) מהי טענת הרמב"ם נגד דעה זו?
- (6 נקודות)
- ב. על פי הרמב"ם, ציינו שני תחומים עיקריים שבהם מצוות התורה משפיעות על האדם. (7 נקודות)
- ג. "ואשר צריך שיבין בעניין זה כל מי שדעתו שלמה הוא: שכלל המצוות יש להן טעם בהחלט, ובגלל תועלת מוגדרת [שלהן] צִוּוּהָן, אבל פרטי המצוות הם אשר נאמר בהם שהם לפשט הציווי בלבד". (פרק כ"ו)
- (1) הסבירו בלשונכם את טענת הרמב"ם.
- (2) בהמשך דבריו הרמב"ם מביא דוגמאות לטענתו. ציינו אחת מן הדוגמאות או הביאו דוגמה משלכם המבססת את טענתו.
- (7 נקודות)

4. רמב"ם, שמונה פרקים

- א. (1) על פי הרמב"ם, הסבירו כיצד נהגו החסידים בענייני המידות והתכונות הנפשיות. הציגו דוגמה אחת שהרמב"ם מביא להתנהגות כזו.
- (2) הציגו שני מצבים שבהם נהגו החסידים לחרוג מן המנהג שהסברתם בתת-סעיף (1).
- (10 נקודות)
- ב. "עַל אֲשֶׁר מְרִיתֶם אֶת פִּי לְמִי מְרִיבָה". (במדבר, כ', כ"ד)
- (1) על פי הרמב"ם, מה היה חטאו של משה בהכאת הסלע ב"מי מריבה"?
- (2) על פי הרמב"ם, הסבירו מדוע הגיב ה' בחומרה על המעשה של משה.
- (10 נקודות)

5. ספר החינוך, לברך השם אחר אכילת המזון

- א. בעל ספר החינוך טוען שבאומרנו "ברוך אתה ה' "אֵן המשמעות להוסיף ברכה לה'.
- (1) כיצד הוא מנמק טענה זו?
- (2) על פי ספר החינוך, מהי המשמעות של האמירה "ברוך אתה ה' "?
- (8 נקודות)
- ב. על פי ספר החינוך, למה צריך לכוון כאשר אומרים בתפילה את המילה "יתברך"? (6 נקודות)
- ג. על פי ספר החינוך, הסבירו מדוע ה' "מתאוה לתפילתם של צדיקים". (6 נקודות)

6. רבי יוסף אלבו, ספר העיקרים

- א. על פי ר"י אלבו, מהו התנאי לקניית שלמות בעשיית מצוות עשה? (6 נקודות)
- ב. "האדם היושב ובטל אינו יכול לקנות בזה שום שלמות".
- (1) על פי ר"י אלבו, באיזה תנאי אדם ש"יושב בטל" ואינו עובר עבירה, יכול "לקנות שלמות"?
- (2) הביאו דוגמה, משל ר"י אלבו או משלכם, לקניית שלמות באמצעות הימנעות מעשיית עבירות. (7 נקודות)
- ג. "תרי"ג מצוות נאמרו למשה בסיני: שס"ה - כנגד ימות החמה, ורמ"ח - כנגד איבריו של אדם". הסבירו כיצד ר"י אלבו לומד ממדרש זה את שיטתו בנוגע לעשיית מצוות עשה ולהימנעות מעשיית עבירות. (7 נקודות)

7. מהר"ל, תפארת ישראל

- א. יש קשר בין המספר שמונה ובין כל אחד מן הפריטים האלה:
- I. הפסוק "תורת ה' תמימה" במזמור י"ט בתהלים ("השמים מספרים כבוד א-ל").
- II. מזמור קי"ט בתהלים ("אשרי תמימי דרך").
- III. מצוות ברית מילה.
- צינו מהו הקשר בין המספר שמונה ובין כל אחד מן הפריטים I-III. (7 נקודות)
- ב. (1) על פי מהר"ל, הסבירו את המשמעות של המספר שמונה, וכתבו כיצד משמעות זו באה לידי ביטוי בכל אחד מן הפריטים I-III שבסעיף א.
- (2) על פי תשובתכם על משמעות המספר שמונה, מהי המסקנה של מהר"ל בנוגע לאדם המקיים את מצוות התורה? (8 נקודות)
- ג. הסבירו מה מהר"ל מוכיח בנוגע למצוות ברית המילה מחיתוך חבל הטבור. (5 נקודות)

סוגיה ב – עם ישראל עם סגולה (100 נקודות)

אם בחרתם בסוגיה זו, ענו על חמש מן השאלות 8–14 (לכל שאלה – 20 נקודות)

8. ריה"ל, ספר הכוזרי, מאמר ראשון

א. ריה"ל מציע כמה הסברים לבקשת העם לעשות עגל. הציגו הסבר אחד. (6 נקודות)

ב. "כל חטא העגל לא היה יציאה מעבודת ה' שהוציאם ממצרים, כי אם עבירה על אחת ממצוותיו".

(1) על פי ריה"ל, מדוע חטא העגל אינו נחשב ל"עבודה זרה"?

(2) על פי ריה"ל, על איזו מצווה עברו עושי העגל?

(7 נקודות)

ג. על פי ריה"ל, כתבו שתי סיבות ללימוד זכות על העם שעשה את העגל (מלבד מה שכתבתם בסעיפים א-ב), וסיבה אחת

ללימוד זכות על אהרן. (7 נקודות)

9. ריה"ל, ספר הכוזרי, מאמר שני

א. "וכך יעשה עובד האדמה המוצא בתוך אדמה צחיחה שורש אילן שפריו טוב, מעבירו הוא אל אדמה הראויה לעיבוד,

שלפי טבעה עתיד זה להצליח בה..."

(1) למי מגדולי האומה ריה"ל רומז במשל זה?

(2) על פי הנמשל, מהי ההצלחה באדמה הראויה?

(10 נקודות)

ב. "ובאומרו 'קול דודי דופק' - כיוון לקריאת ה' אליהם לשוב לארץ".

(1) על איזו תקופה ריה"ל מדבר בדברים אלה?

(2) באיזו מידה נענה העם לקריאת ה' המוזכרת בפתיח לסעיף?

(3) כתבו את ההשלכות של היענות זו על התקיימות ההבטחות האלוטיות.

(10 נקודות)

10. רמב"ם, איגרת תימן

א. לדברי הרמב"ם, מזמן מתן תורה היו שני סוגים של אויבי ישראל שביקשו לבטל את דת ישראל.

(1) מה מאפיין כל אחת מדרכי המאבק של האויבים האלה?

(2) הרמב"ם מתאר "כת" חדשה נוספת של אויבי ישראל. מה מאפיין כת זו? כתבו דוגמה אחת שמביא הרמב"ם

למנהיג של כת מסוג זה.

(7 נקודות)

ב. על פי הרמב"ם, הציגו שתי מטרות טובות שעשויות להתגשם דווקא באמצעות גזרות שמד של עם ישראל. (7 נקודות)

ג. תלמיד בכיתה מרגיש כי קבוצת ואטסאפ מסוימת מזיקה לו מבחינה רוחנית, אבל הוא מתלבט אם לצאת מן הקבוצה

בגלל חשש מבידוד חברתי.

לדעתכם, מה היה הרמב"ם ממליץ לתלמיד זה לעשות? בססו את תשובתכם על דברי הרמב"ם באיגרת תימן.

(6 נקודות)

11. רמב"ם, משנה תורה, הלכות עבודה זרה

- א. "בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדולה...".
 על פי הרמב"ם, מה הייתה הטעות של בני האדם בימי אנוש? (6 נקודות)
- ב. על פי הרמב"ם, במהלך ההידרדרות של האנושות לעבודה זרה פעלו נביאי שקר משני סוגים. הציגו את הטענות של נביאי השקר מכל אחד משני הסוגים. (7 נקודות)
- ג. (1) על פי הרמב"ם, איזה תפקיד הועיד יעקב אבינו לבנו לוי?
 (2) כיצד השפיע תפקיד זה על בני שבט לוי במהלך גלות מצרים?
 (7 נקודות)

12. מהר"ל, נצח ישראל

- א. (1) על פי מהר"ל, מדוע נח מכונה "צדיק" ואברהם אינו מכונה כך?
 (2) הסבירו את ההשלכה האפשרית של ההבדל שתיארתם בתת-סעיף (1) על התגובה של ה' כלפי כל אחד מהם אם הוא יחטא.
 (10 נקודות)
- ב. "ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת... כי את אשר ישנו פה..." (דברים, כ"ט, י"ג-י"ד).
 (1) מה מהר"ל מקשה על פסוקים אלה?
 (2) מהי תשובת מהר"ל על קושי זה?
 (10 נקודות)

13. הראי"ה קוק, הקדמה לשיר השירים

- א. (1) על פי הרב קוק, מה הם שני סוגי האהבה לה?
 (2) על פי הרב קוק, איזה מבין שני סוגי האהבה הוא העיקרי?
 (7 נקודות)
- ב. על פי הרב קוק, מהו התפקיד של האומנות? (6 נקודות)
- ג. באחד מבתי הספר עומדים להציג תערוכה של תלמידי מגמת אומנות. מנהלת בית הספר דורשת שיהיה פיקוח על התכנים שיוצגו בתערוכה. לעומתה אחד התלמידים טוען כי אין להגביל את חופש הביטוי האומנותי, וכי כל תלמיד במגמה אמור להציג את יצירתו ללא הגבלה כלשהי.
 לדעתכם, מה הייתה עמדת הרב קוק בנוגע לכך? נמקו את תשובתכם. (7 נקודות)

14. הרב יחיאל יעקב וינברג, שו"ת שרידי אש

- א. "הצעקנים שבין מנהיגי המפלגות" טוענים שמדינה של יהדות "היא כפייה דתית, המנוגדת לעקרון החופש ולחוקי הדמוקרטיה של בחירה חופשית והכרעת הרוב".
 מהי תשובת הרב וינברג על טענה זו? הביאו דוגמה המבססת את טענתו. (8 נקודות)
- ב. לדעת הרב וינברג, מדוע גם לאחר שזכינו לתקומת המדינה ולשלטון יהודי, עדיין אין זו עת הגאולה? (6 נקודות)
- ג. לדברי הרב וינברג הקמת המדינה מעוררת בנו "שמחה סוערת ותוגה פנימית".
 (1) לדעת הרב וינברג, לאיזו תקופה היסטורית דומה תקופת הקמת המדינה?
 (2) ציינו נקודת דמיון אחת בין שתי התקופות. בתשובתכם התייחסו ל"שמחה הסוערת" ול"תוגה הפנימית".
 (6 נקודות)

סוגיה ג – בחירה, השגחה, שכר ועונש (100 נקודות)

אם בחרתם בסוגיה זו, ענו על חמש מן השאלות 15 – 21 (לכל שאלה – 20 נקודות).

15. רס"ג, אמונות ודעות

- א. רס"ג מוכיח את קיומה של הבחירה החופשית מן ההיגיון: "שאיין הקב"ה מצווה את האדם מה שאין ביכולתו... לעשותו". לכאורה הבחירה החופשית באה לידי ביטוי בעיקר במה שאדם בוחר לעשות. אם כן, הסבירו על פי רס"ג מדוע יש מקום לתת שכר לאדם שנמנע מלעשות מעשה פסול. (6 נקודות)
- ב. רס"ג מוכיח שיש לאדם בחירה חופשית על פי ראיות מדרך המוחש, מדרך המושכל (ההיגיון), מן הכתובים ומן המסורת. (1) בחרו בשתי דרכים, והציגו לכל אחת מהן ראיה אחת שרס"ג מביא. (2) עם איזו מן הראיות אתם מזדהים? נמקו את תשובתכם. (8 נקודות)
- ג. רס"ג שואל: "אם... אין הבורא רוצה ברשעת הרשע, היאך ייתכן שיהא בעולמו דבר... שאינו לרצונו?" מהי תשובת רס"ג על שאלה זו? (6 נקודות)

16. ריה"ל, ספר הכוזרי

- א. (1) לדעת ריה"ל, הסבירו כיצד תופעת הנבואה מוכיחה את קיומו של העולם הבא. (2) לדעת ריה"ל, הסבירו מדוע ייעודי התורה מתמקדים בשכר גשמי, ואינם מבטיחים גמול לעולם הבא. (12 נקודות)
- ב. ריה"ל טוען כלפי הדתות האחרות: "כמה רחוק (מן ההיגיון) מה שאומרים אנשי דתות ידועות כי האדם מגיע לחיי נעימות בעולם הבא...". (1) על פי ריה"ל, כיצד אדם זוכה לחיי עולם הבא לפי "הדתות הידועות"? (2) לדעתכם, הסבירו מדוע תפיסה זו נוגדת את ההיגיון. (8 נקודות)

17. רמב"ם, שמונה פרקים; רס"ג, אמונות ודעות

- א. יש עבריינים הטוענים להגנתם כי ביצעו פשעים בעקבות ילדות קשה בסביבה עבריינית ללא פיקוח של הוריהם. (1) על פי הרמב"ם, האם טענה זו פוטרת את העבריין מעונש? נמקו את תשובתכם. (2) על פי הרמב"ם ורס"ג, הקב"ה יודע מראש שאדם מסוים יגדל להיות עבריין. הסבירו כיצד ידיעה זו עולה בקנה אחד עם עקרון הבחירה החופשית. בססו את תשובתכם על דברי אחד מהם. (7 נקודות)
- ב. הרמב"ם טוען כלפי החולקים עליו בנוגע לשאלת הבחירה החופשית: "שלא תחשוב שאותן ההזיות שבודים בעלי משפטי המזלות (האסטרולוגים) הן אמת". מהי טענת "בעלי משפטי המזלות" שאותה הרמב"ם מכנה "הזיות"? (6 נקודות)
- ג. שניים מנימוקי של הרמב"ם להוכחת עקרון הבחירה החופשית הם: "אילו היה האדם מוכרח לעשות מעשיו כי אז... היה מתחייב מזה ביטול הלימוד והחינוך, ועוד היו בטלות כל ההכנות עד סופן". הסבירו במילים שלכם את שני הנימוקים האלה. (7 נקודות)

18. רמב"ם, איגרת תימן

- א. הקב"ה הבטיח לאברהם אבינו: "והיה זרעך כעפר הארץ" (בראשית, כ"ח, י"ד).
- (1) הרמב"ם מסביר שבפסוק זה עם ישראל נמשל לעפר כדי לבטא הבטחה לנצחיות ישראל. הסבירו את המשל ואת הנמשל.
- (2) הסבירו מדוע המשל עוסק דווקא בדימוי של "עפר".
(10 נקודות)
- ב. כדי לחזק את יהודי תימן כתב הרמב"ם שהגזירות וההתקפות של אויבי עם ישראל נועדו לנסות את ישראל ולחזק אותם בדת האמת.
- (1) על פי הרמב"ם, כתבו שני עיקרי אמונה שיסייעו ליהודי תימן לעמוד בניסיונות.
- (2) איזה מן העיקרים הרמב"ם מכנה: "עיקר שהאמונה הדתית מבוססת עליו"?
(10 נקודות)

19. חזון איש, אמונה וביטחון

- א. על פי החזון איש, הגדירו את המונח "אמונה", והגדירו את המונח "ביטחון". (7 נקודות)
- ב. על פי החזון איש, מדוע לא נכון לומר "אני בוטח בה' שבעתיד יהיה טוב"? (7 נקודות)
- ג. על פי החזון איש, הסבירו כיצד האמונה והביטחון מסלקים את הפחד מן האדם הנתון בסכנה. (6 נקודות)

20. הרב דסלר, מכתב מאלוהו

- א. (1) על פי הרב דסלר, הסבירו מהו "הרצון החלש" ומהו "הרצון החזק". בתשובתכם היעזרו בדוגמה של האדם המעשן אך בדוגמה משלכם.
- (2) מה גורם לרצון החלש לגבור על הרצון החזק, וכיצד האדם יכול לגרום לרצון החזק לגבור? (7 נקודות)
- ב. על פי הרב דסלר, הסבירו מדוע אדם שמעולם לא התגבר על יצרו אינו יכול להבין את עניין הבחירה החופשית, ואילו אדם שהתגבר על יצרו אפילו פעם אחת, יכול להבין זאת. (7 נקודות)
- ג. "אין החינוך משנה כלל בעצם קיום הבחירה".
(1) על פי הרב דסלר, איזה עניין בבחירה כן מושפע מן החינוך שקיבל האדם? הסבירו את תשובתכם.
- (2) הביאו דוגמה לדברי הרב דסלר שבציטוט. (6 נקודות)

21. רמח"ל, דרך ה', חלק ב'

- א. (1) על פי רמח"ל, מהו ההבדל בין השגחת ה' על המין האנושי ובין השגחת ה' על שאר המינים?
- (2) מהי התכונה של המין האנושי שבגללה ההשגחה עליו שונה מן ההשגחה על שאר המינים? (10 נקודות)
- ב. "כשנביט אל כלל מצבי העולם מאז היבראו... נמצא בדבר ארבע הדרגות".
על פי רמח"ל, יש ארבע דרגות רוחניות המתאימות לארבע תקופות בהיסטוריה האנושית.
- הסבירו שלוש מן הדרגות הרוחניות, וציינו לאיזו תקופה מתאימה כל אחת מן הדרגות הרוחניות שהסברתם.
(10 נקודות)

בהצלחה!